

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

विधि व न्याय विभाग

सन १९५९ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ३

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८

(दिनांक ३ मे २००१ पर्यंत सुधारलेला)

Bombay Act No. III of 1959

**The Bombay Village Panchayats
Act, 1958.**

(As modified upto 3rd May 2001)

व्यवस्थापक, शासकीय मुद्रणालय आणि ग्रंथागार, नागपूर, यांच्याद्वारे भारतात मुद्रित आणि
संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखन सामग्री, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई-४ यांच्याद्वारे प्रकाशित.

२००२

[किंमत-रु. ११.००]

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८

अनुक्रमणिका

कलमे	उद्देशिका	पृष्ठ
प्रकरण एक		
प्रारंभिक		
१.	संक्षिप्त नाव.	३
२.	व्याप्ती व प्रारंभ.	३
३.	व्याख्या.	३
प्रकरण दोन		
ग्रामसभा, पंचायतीची स्थापना व रचना		
४.	गाव घोषित करणे.	६
५.	पंचायतीची स्थापना.	७
६.	[वगळण्यात आले]	७
७.	ग्रामसभेच्या सभा.	७
८.	पंचायतीने लेखा विवरणे, इत्यादी ग्रामसभेपुढे ठेवणे व ग्रामसभेची कर्तव्ये.	८
८-क.	अनुसूचित क्षेत्रातील ग्रामसभेचे अधिकार व कर्तव्ये.	८
९.	पंचायतीचे निगमन.	९
१०.	पंचायतीची रचना.	९
१०-क.	राज्य निवडणूक आयोग.	११
११.	निवडणूक.	१२
१२.	मतदारांची यादी.	१२
१३.	मतदान करण्यास व निवडून येण्यास अर्ह असलेल्या व्यक्ती.	१३
१३-क.	जागा रिकाम्या होणे.	१३
१४.	निरहता.	१३
१४-क.	या अधिनियमाखालील विवक्षित अपराधसिद्धी व भ्रष्टाचार यामधून उद्भवणारी निरहता.	१७
१५.	निवडणुकांची विधिग्राह्यता निर्णित करणे ; न्यायाधीशाने चौकशी करणे ; कार्यपद्धती.	१७
१५-क.	निवडणूक विषयक बाबींमध्ये न्यायालयांनी हस्तक्षेप करण्यास प्रतिबंध	२०
१६.	सदस्य म्हणून चालू राहण्यास असमर्थ होणे.	२०
१७.	[वगळण्यात आले]	२०
१८.	मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राजवळ प्रचार करण्यास बंदी.	२०
१९.	मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राजवळ बेशिस्त वर्तन केल्याबद्दल शास्ती	२१

(२)

अनुक्रमणिका

कलमे

प्रकरण दोन—चालू

पृष्ठ

व

२०.	मतदान केंद्रात गैरवर्तणूक केल्याबद्दल शास्ती.	२१
२१.	मतदानाची गुप्तता राखणे.	२२
२२.	निवडणुकीतील अधिकारी, इत्यादींनी उमेदवारांसाठी काम न करणे किंवा मतदानाच्या बाबतीत वजन खर्च न करणे.	२२
२३.	निवडणुकांच्या संबंधातील अधिकृत कर्तव्यांचा भंग करणे.	२२
२४.	मतदान केंद्रातून मतपत्रिका हलवणे हा अपराध असणे.	२३
२५.	इतर अपराध व त्याबद्दल शास्ती.	२३
२६.	विवक्षित अपराधांच्या बाबतीत खटला भरणे.	२४
२७.	सदस्यांचा पदावधी.	२४
२८.	पदावधीचा प्रारंभ.	२४
२९.	सदस्यांचा राजीनामा आणि राजीनाम्यासंबंधातील विवाद.	२५
३०.	सरपंचाची निवडणूक.	२६
३०-क.	उप-सरपंचाची निवडणूक.	२७
३१.	सरपंच व उप-सरपंच यांचा पदावधी.	२७
३२.	[वगळण्यात आले.]	२७
३२-क.	सदस्यांना द्यावयाचे प्रवास भत्ते व दैनिक भत्ते.	२७
३३.	सरपंच व उप-सरपंच यांच्या निवडणुकीची कार्यपद्धती.	२७
३३-क.	सरपंचाला आतिथ्य भत्ता देणे.	२८
३४.	सरपंच किंवा उप-सरपंच यांचा राजीनामा.	२८
३५.	अविश्वासाचा प्रस्ताव.	२८
३६.	पंचायतीच्या बैठकीची वेळ व जागा आणि सभेतील कार्यपद्धती.	३०
३७.	ठरावांमध्ये फेरबदल करणे किंवा ते रद्द करणे.	३०
३८.	पंचायतीचे कार्यकारी अधिकार, सरपंच व उप-सरपंच यांची कार्ये.	३०
३९.	अधिकारपदावरून काढून टाकणे.	३२
४०.	अनुपस्थितीची परवानगी.	३३
४१.	[वगळण्यात आले]	३४
४२.	विवक्षित सदस्यांची फेरनिवडणुकीसाठी पात्रता.	३४
४३.	रिक्त पदे भरणे	३४
४४.	पद रिक्त असल्यामुळे पंचायतीच्या कामकाजास बाध न येणे.	३४

प्रकरण तीन

प्रशासकीय अधिकार व कर्तव्ये

४५.	पंचायतीचे प्रशासकीय अधिकार व कर्तव्ये.	३५
४५-क.	अनुसूचित क्षेत्रांतील पंचायतीचे अधिकार व कर्तव्ये.	३७
४६.	परिसंस्थेचे व्यवस्थापन किंवा कामे पार पाडण्याचा किंवा ती चालू ठेवण्याच्या जबाबदारीचे हस्तांतरण करण्याचा परिषदांचा व समित्यांचा अधिकार.	३९
४७.	इतर कामांची अंमलबजावणी हस्तांतरित करण्याचे राज्य शासनाचे अधिकार.	३९

कलमे	प्रकरण तीन—चालू	पृष्ठ
४८.	इतर कर्तव्ये	३९
४९.	समित्या	३९
५०.	दोन किंवा अधिक स्थानिक निकायांच्या संयुक्त समित्या	४०
५१.	शासनाला विवक्षित जमिनी पंचायतीमध्ये निहित करता येतील	४०
५२.	इमारती उभारण्यावर नियंत्रण	४१
५३.	सार्वजनिक सडका व खुली ठिकाणे यांवर अडथळे व अतिक्रमणे	४३
५४.	परिवास्तूना क्रमांक देणे	४५

प्रकरण चार

पंचायत : तिची मालमत्ता व निधी

५५.	मालमत्ता पट्ट्याने देण्याची, तिची विक्री करण्याची किंवा ती हस्तांतरित करण्याची पंचायतीची क्षमता	४५
५६.	पंचायतीची मालमत्ता	४६
५७.	ग्रामनिधी	४६
५७-क.	कर्ज घेण्याचा पंचायतीचा अधिकार	४८
५८.	ग्रामनिधीचे उपयोजन	४८
५९.	पंचायतीने केलेल्या किंवा पंचायती विरुद्ध केलेल्या मालमत्तेवरील हक्क मागण्यांचा निर्णय	४८

प्रकरण पाच

आस्थापना, अर्थसंकल्प व लेखे

६०.	पंचायतीचा सचिव	४९
६१.	कर्मचाऱ्यांची नेमणूक	५०
६२.	अर्थसंकल्प व लेखे	५०
६२-क.	सुधारित किंवा पुरवणी अर्थसंकल्प	५१

प्रकरणे सहा, सात आणि आठ

६३ ते १२३.	[वगळण्यात आलीत]	५१
------------	---------------------------	----

प्रकरण नऊ

कराधान व हक्कभंगांच्या रकमांची वसुली

१२४.	पंचायतीने कर व फी बसविणे	५२
१२५.	पंचायतींनी बसवलेल्या करांऐवजी कारखान्यांनी टोक रकमेच्या स्वरूपात अंशदान देणे	५५
१२६.	बाजारांवरील फी, वगैरेचा मक्ता देणे	५५

कलमे	प्रकरण नऊ—चालू	पृष्ठ	कलमे
१२७.	जमीन महसुलाच्या प्रत्येक रुपयावर उपकर बसवणे व तो गोळा करणे.	५५	१
१२७-क.	उपकर निलंबित करणे किंवा त्यांची सूट देणे.	५५	१
१२८.	पंचायतीच्या करात वाढ करण्याचा पंचायत समितीचा अधिकार.	५६	१
१२९.	कर व अन्य येणे रकमांची वसुली.	५६	
१३०.	वसूल न होण्याजोग्या रकमा निर्लेखित करण्याविषयी निदेश देण्याचे जिल्हाधिकार्याचे अधिकार.	५८	

प्रकरण दहा

पंचायतींना वित्तीय सहाय्य

१३१.	१ एप्रिल १९६४ पासून सुरू होणाऱ्या प्रत्येक पाच वर्षांच्या कालावधीत मिळालेल्या जमीन महसुलाच्या रकमांच्या सरासरीइतकी रक्कम अनुदान म्हणून देणे.	५९
१३२.	जिल्हा परिषदांकडून कर्जे.	५९
१३२-क.	समानाकरण अनुदान.	५९
१३२-ख.	ग्राम पाणीपुरवठा निधी.	६०
१३३.	जिल्हा ग्रामविकास निधी.	६०

प्रकरण अकरा

नियंत्रण

१३४.	[वगळण्यात आले].	६१
१३४-क.	[वगळण्यात आले].	६१
१३५.	जिल्हा परिषदांची व पंचायत समित्यांची कर्तव्ये.	६१
१३६.	जिल्हा ग्रामपंचायत अधिकाऱ्यांची नेमणूक.	६१
१३७.	कार्यवृत्त, वगैरे मागवण्याचे अधिकार.	६१
१३८.	कर्तव्ये सोपवणे, वगैरे.	६१
१३९.	प्रवेश करण्याचा अधिकार.	६२
१३९-क.	निरीक्षण करण्याचे आणि तांत्रिक मार्गदर्शन, वगैरे करण्याचे प्राधिकृत अधिकाऱ्याचे किंवा व्यक्तीचे अधिकार.	६२
१३९-ख.	पंचायतीच्या कार्यालयाचे निरीक्षण करण्याचा मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याचा किंवा कोणत्याही अधिकाऱ्याचा अधिकार.	६२
१४०.	पंचायतीच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा.	६३
१४१.	आस्थापनेत घट करणे.	६५
१४२.	आदेशाची अंमलबजावणी निलंबित करणे.	६५
१४३.	निकडीच्या परिस्थितीत काम पार पाडणे.	६५
१४४.	कर्तव्य पार पाडण्यात कसूर.	६६
१४४-क.	पंचायतींनी ग्रामीण पिण्याच्या पाणी-पुरवठ्याच्या परियोजना आपल्याकडे घेण्यात किंवा त्या सुस्थितीत ठेवण्यात कसूर केली असेल त्याबाबत कार्यवाही करण्याचा अधिकार.	६७

कलमे	प्रकरण अकरा—चालू	पृष्ठ
१४५.	पंचायतीचे विसर्जन.	६७
१४६.	गावाच्या सीमांत फेरफार केल्यावर पंचायतीचे विसर्जन व तिची फेररचना.	६८
१४७.	विसर्जित करून फेररचना किंवा स्थापना केलेल्या पंचायतीची मालमत्ता, वगैरे निहित होणे.	६९
१४८.	गावातून क्षेत्र वगळल्याचा परिणाम.	६९
१४९.	एखादे क्षेत्र गाव म्हणून असण्याचे बंद झाल्याचा परिणाम.	६९
१५०.	[वगळण्यात आले].	६९
१५१.	विधिप्राहारीत्या रचना करण्यात न आलेल्या पंचायतीचे अधिकार व कर्तव्ये शासनाने नेमलेल्या व्यक्तीने पार पाडणे.	७०
१५२.	परिषदेचे आणि समितीने दिलेल्या अनुदेशाचे पंचायतीने पालन करणे.	७०
१५३.	राज्य शासनाच्या अधिकाऱ्यांनी करावयाची चौकशी.	७०
१५३-क.	पंचायतींना अनुदेश आणि निदेश देण्याचा राज्य शासनाचा अधिकार.	७१
१५३-ख.	अनुसूचित क्षेत्रांतील ग्रामसभा किंवा पंचायत यांना सूचना वा निदेश देण्याचा राज्य शासनाचा अधिकार.	७१
१५४.	राज्य शासन, आयुक्त आणि जिल्हाधिकारी यांचा प्राधिकार.	७१
१५५.	राज्य शासनाला कार्यवृत्ते मागवता येतील.	७१

प्रकरण बारा

नगरपालिकेचे पंचायतीत रूपांतर करण्यासंबंधी आणि पंचायतीचे एकत्रीकरण व विभागणी करण्यासंबंधी तरतुदी.

१५६.	निर्वचन.	७२
१५७.	नगरपालिकेचे पंचायतीत रूपांतर झाल्याचा परिणाम.	७२
१५८.	अंतरिम पंचायतीच्या सदस्यांचा पदावधी व त्यांचे अधिकार.	७३
१५९.	गावांच्या एकत्रीकरणाचा परिणाम.	७४
१६०.	गावांच्या विभागणीचा परिणाम.	७६

प्रकरण तेरा

कोंडवाडे

१६१.	गुरे अतिक्रमण अधिनियम लागू असण्याचे बंद होणे.	७६
१६२.	कोंडवाडे स्थापन करण्याचे व कोंडवाडीपाल नेमण्याचे अधिकार.	७७
१६३.	रस्त्यावर गुरे भटकू देण्याबद्दल किंवा खाजगी अथवा सार्वजनिक मालमत्तेवर त्यांना अतिक्रमण करू देण्याबद्दल शास्ती.	७७
१६४.	गुरे कोंडवाड्यात घालणे.	७७
१६५.	मागणी केलेली गुरे सुपूर्द करणे.	७८
१६६.	मागणी न केलेल्या गुरांची विक्री.	७८
१६७.	आकारण्यात येणारी कोंडवाड्याची फी व खर्च निश्चित करणे.	७८

(६)

अनुक्रमणिका

कलमे

प्रकरण तेरा--चालू

पृष्ठ

१६८.	बेकायदेशीररीत्या ताब्यात घेतल्याबद्दल किंवा अटकावून ठेवल्याबद्दल तक्रारी.	७८
१६८-क.	कोंडवाड्यात घातलेल्या गुरांच्या बाबतीत प्रतिभूती.	७९
१६८-ख.	विनिर्दिष्ट केलेल्या ठिकाणी गुरे हलवणे.	७९

प्रकरण चौदा

१६९ ते

[वगळण्यात आलीत]

१७५.

७९

प्रकरण पंधरा

नियम व उपविधी

१७६.

नियम.

८०

१७७.

उपविधी.

८५

प्रकरण सोळा

संकीर्ण

१७८.	हानी, अपव्यव किंवा अपयोजन याबद्दल सदस्यांचे उत्तरदायित्व	८६
१७९.	अभिलेख परत मिळविण्याचे आणि पैसे वसूल करण्याचे जिल्हाधिकाऱ्याचे अधिकार.	८६
१८०.	पंचायती, इत्यादींविरुद्ध कार्यवाहीस रोध व दावा दाखल करण्यापूर्वी आगाऊ नोटीस देणे.	८७
१८१.	जिल्हा परिषद, स्थायी समिती किंवा पंचायत समिती, इत्यादींविरुद्ध कार्यवाहीस रोध व दावा दाखल करण्यापूर्वी आगाऊ नोटीस देणे.	८७
१८२.	अधिकार प्रत्यायोजित करणे.	८८
१८३.	पंचायतीकडून स्थानिक चौकशी व अहवाल.	८८
१८४.	पंचायतीचे सदस्य, वगैरे लोकसेवक असणे.	८८
१८४-क.	पंचायत समितीने तिच्या क्षेत्राच्या सीमांमधील पंचायतीच्या बाबतीत कर्तव्ये पार पडणे.	८९
१८४-ख.	पोलीस अधिकाऱ्यांचे अधिकार.	८९
१८४-ग.	अधिनियम, नियम व उपविधी यांचे प्रवर्तन निलंबित करणे	८९
१८५.	निरसन.	८९
१८६.	व्यावृत्ती.	९०
१८७.	अडचणी दूर करण्यासाठी तरतूद.	९१
१८८.	विवक्षित अधिनियमांची सुधारणा.	९१

अनुसूची एक-- ग्रामसूची.

९२

अनुसूची दोन.

९६

सन १९५९ चा अधिनियम क्रमांक ३१^१

[मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८]

[या अधिनियमास दिनांक १४ जानेवारी १९५९ रोजी राष्ट्रपतींची अनुमती मिळाली ; ही अनुमती महाराष्ट्र शासन राजपत्र, भाग चार मध्ये दिनांक २३ जानेवारी १९५९ रोजी प्रथम इंग्रजीत प्रसिद्ध करण्यात आली.]

या अधिनियमात पुढील अधिनियम व आदेश याअन्वये अनुकूलन, फेरबदल व सुधारणा करण्यात आल्या.—

सन १९५९ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ५३.	
महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६०.	
सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४८.	
सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५.	
सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४३.	
सन १९६३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २६.	
सन १९६३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३५.	
सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६.	
सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५०.	
सन १९६८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १०.	
सन १९७० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४.	
सन १९७२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३५.	(१ नोव्हेंबर १९७३) *
सन १९७३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३८.	(१ नोव्हेंबर १९७३) *
सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६.	(१ मे १९७५) †
सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३. ‡	
सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १६.	(१ एप्रिल १९७६) *
सन १९७६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ११.	(१४ एप्रिल १९७६) *

^१उद्देश व कारणे यांच्या निवेदनासाठी सन १९५८ चे मुंबई सरकारचे राजपत्र, भाग पाच, पृष्ठे २७९—२८९ (इंग्रजी) पहा.

* ही खूण अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक दर्शवते.

† ही खूण त्या अधिनियमान्वये मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ यात सुधारणा करण्यात आली असेल तेथवर त्या अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक दर्शवते.

‡ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३ याचे कलम १ हे, दिनांक २८ मे १९७५ रोजी अमलात आले. उक्त अधिनियमाची कलमे ३ ते १७, १९ ते २१ आणि २४ ते ३८ ही, दिनांक १५ ऑगस्ट १९७५ रोजी अमलात आली आणि कलमे २, २२ आणि २३ ही, दिनांक १ ऑक्टोबर १९७५ रोजी अमलात आली. पहा—शासकीय अधिसूचना, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक व्हीपीए-१०७४-१२७३९-बारा, दिनांक १ ऑगस्ट १९७५ आणि कलम १८ हे दिनांक १ एप्रिल १९७९ रोजी अमलात आले. पहा—शासकीय अधिसूचना, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक व्हीपीए-१०७४-१२७३९-(१६३४)-बारा, दिनांक १६ मार्च १९७९.

सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४.	(२ मार्च १९८१) *
सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५६.	(२ मार्च १९८१) *
सन १९८२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २.	(६ जानेवारी १९८२) *
सन १९९० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १०.	
सन १९९२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १०. §	
सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१. £	
सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३१.	
सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२.	(१६ डिसेंबर १९९४) *
सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५.	(२ जानेवारी १९९७) *
सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०.	(७ ऑगस्ट १९९७) *
सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४६.	(२९ डिसेंबर १९९७) *
सन १९९८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १.	
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६. ++	(५ जुलै १९९९) *
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१.	
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७. +++	(२ मार्च २०००) *
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४.	(५ ऑगस्ट २०००) *
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४४.	(१३ सप्टेंबर २०००) *
सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १६. @	(१७ एप्रिल २००१) *

* ही खूण अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक दर्शवते.

§ हा अधिनियम दिनांक २ ऑक्टोबर १९९२ रोजी अमलात आला. पहा-शासकीय अधिसूचना, ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग क्रमांक व्हीपीएम-२६९२-२२३-सीआर-३८२४-२१, दिनांक १६ सप्टेंबर १९९२.

£ हा अधिनियम दिनांक २३ एप्रिल १९९४ रोजी अमलात आला. पहा-शासकीय अधिसूचना, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग क्रमांक पीआरजे-१०९३-सीआर-२१९४-०६, दिनांक २३ एप्रिल १९९४.

++ सन १९९९ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक २७ हा सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६, कलम ५ अन्वये निरसित करण्यात आला.

+++ सन २००० चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ३ हा सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम १० अन्वये निरसित करण्यात आला.

@ सन २००१ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ६ हा सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १६, कलम ७ अन्वये निरसित करण्यात आला.